

B I B L I O T E C A
H I S P A N I C Ă
A I N S T I T U T U L U I
C E R V A N T E S

 Instituto Cervantes

*Esta obra se ha editado y publicado con la colaboración exclusiva
del Instituto Cervantes de Bucarest.*

Această lucrare a fost editată și publicată cu sprijinul financiar
al Institutului Cervantes din București.

Poet, prozator și dramaturg, Antonio Machado (1875–1939) a fost o figură marcantă a modernismului spaniol și a Generației de la 1898. Născut la Sevilla, s-a mutat de mic cu întreaga familie la Madrid, unde a fost elev al Institutului Liber de Învățământ, o școală cu un rol fundamental în sprijinirea valorilor europene și a regenerării culturale a Spaniei. În 1903 a publicat primul volum de poeme, *Soledades (Singurătăți)*. Din 1907 și-a început cariera de profesor, predând limba franceză în mai multe orașe de provincie și la Madrid. În 1918 a absolvit Filozofia la Universitatea Centrală din Madrid. În anul în care și-a pierdut soția, pe Leonor Izquierdo, i-a apărut al doilea volum de poezie, *Campos de Castilla (Câmpiile Castiliei)*, 1912). Poezia sa va începe să se apropie de forma liricii populare și va aborda teme filozofice și existențiale, ca în volumul *Nuevas Canciones (Cântece noi)* din 1924. Tot în anii '20 au luat naștere autorii apocrifi, Juan de Mairena și Abel Martín, cărora Machado le-a atribuit o parte din creația sa poetică în *Cancionero apócrifo (Căntonier apocrif)*. Alături de fratele său, Manuel, Antonio Machado a compus mai multe piese de teatru: *Don Juan de Mañara* (1927), *Las adelfas (Leandrii)* (1928), *La Lola se va a los puertos (Lola se duce în port)* (1930). La mijlocul anilor '30, Machado a ținut o rubrică săptămânală în două ziare ale vremii, cu texte scurte pe care în 1936 le-a reunit în volumul *Juan de Mairena. Maxime, vorbe de duh, însemnări și amintiri ale unui profesor apocrif*. Refugiat la Valencia în anii războiului, Machado a continuat să publice articole în sprijinul Republicii și împotriva fascismului spaniol și european. La finalul lui ianuarie 1939 a trecut granița în Franța, călătorie în condiții de iarnă grea care i-a șubrezit sănătatea. S-a stins din viață la 22 februarie 1939, în satul Collioure.

Melania Stancu este lector la Universitatea din București, unde predă cursuri de literatură spaniolă și hispano-americană. Este doctor în filologie din 2012, cu o teză despre metaforă și proza spaniolă de avangardă (*Integralismo, gracia y vitalismo. La metáfora en la narrativa de vanguardia de Benjamín Jarnés*, EUB, 2023). A tradus din opera mai multor poeți și scriitori spanioli și hispano-americani. A publicat articole și studii pe teme de literatură modernistă, de avangardă și postumanism, poetică cognitivă și teoria metaforei.

Redactor: Georgeta-Anca Ionescu
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
DTP: Florina Vasiliu, Dan Dulgheru

Tipărit la Livco Design

© HUMANITAS, 2025, pentru prezenta versiune în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Machado, Antonio

Juan de Mairena: maxime, vorbe de duh, însemnări și amintiri ale unui profesor apocrif / Antonio Machado; trad. din spaniolă, pref., tab. cron. și note de Melania Stancu. – București: Humanitas, 2025

ISBN 978-973-50-8690-9

I. Stancu, Melania (ed. șt.)

821.134.2

NIPO: 110-24-078-0

EDITURA HUMANITAS

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51

www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro

Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro

Comenzi telefonice: 0723/684 194

Colecția Biblioteca Hispanică a Institutului Cervantes este realizată de un colectiv de profesori și traducători, specialiști în limbi și literaturi hispanice de la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (Mianda Cioba, Anca Crivăț, Oana-Dana Balaș, Mioara Angheluță, Melania Stancu), sub coordonarea unui comitet științific internațional din care fac parte: Alexander Baumgarten (Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca), Emilio Blanco (Universitatea Complutense din Madrid), Cristina Castillo Martínez (Universitatea din Jaén), Santiago García Gutiérrez (Universitatea din Santiago de Compostela), Cătălina Iliescu (Universitatea din Alicante), Santiago López Martínez-Morás (Universitatea din Santiago de Compostela), Viorica Pâtea (Universitatea din Salamanca), Fernando Sánchez Miret (Universitatea din Salamanca), Joan Santanach (Universitatea din Barcelona), Juan Miguel Valero Moreno (Universitatea din Salamanca), Margarita Santos Zas (Universitatea din Santiago de Compostela), Ilinca Țăranu Ilian (Universitatea de Vest din Timișoara).

PREFAȚĂ

Juan de Mairena și proza de idei a lui Antonio Machado

Apariția pentru prima dată a traducerii prozei gnomice a lui Antonio Machado în colecția Biblioteca Hispanică a Institutului Cervantes și a Editurii Humanitas este menită să întregască, pentru cititorul român, imaginea cunoscutului poet modernist cu această carte de maturitate literară, filozofică și pedagogică.

Poet, dramaturg, prozator și profesor, Antonio Machado debutează în 1901 sub semnul poeziei simboliste, evoluând ulterior spre o lirică contemplativă, cu clare accente etice și metafizice, inspirată însă de libertatea formală a compozițiilor populare. Opera sa poetică și, mai târziu, proza sa de idei vor fi impregnate de frământările, contradicțiile și conflictele finiseculare, reflectând marile transformări morale, sociale și politice din prima jumătate a secolului XX spaniol și european. În această „Epocă de argint“, cum a denumit José Carlos Mai-ner (1974, 1980) primele trei decenii literare ale secolului trecut, vocea lui Antonio Machado se va face auzită alături de cea a lui Rubén Darío, Miguel de Unamuno, Juan Ramón Jiménez, Manuel Machado, José Ortega y Gasset, Ernestina de Champourcín, Pilar de Valderrama sau Ramón Pérez de Ayala, pentru a-i menționa doar pe o parte dintre cei mai apropiați și mai cunoscuți prieteni ai săi. Deși creația sa dramatică nu a primit aprecierea de care s-a bucurat, în special, poezia sa, pasiunii pentru teatru i se datorează ușurința cu care Machado creează

dialoguri și personaje, dintre care cele mai cunoscute sunt chiar apocrifii autorului, scriitorii Abel Martín și Juan de Mairena (Ros 2015, p. 1).

Identitățile apocrife ale lui Antonio Machado

Prima apariție a lui Juan de Mairena în creația machadiană datează de la finalul anilor '20, odată cu publicarea poemelor din volumul *Canționierul apocrif*, inclus în ediția a doua a *Poeziilor complete* din 1928. Înainte de momentul acesta, în 1923, în caietele sale personale, *Los complementarios* [*Complementarele*] (1912–1926)¹, Machado inventase numele și câteva scurte creații lirice a șaisprezece poeți „care ar fi putut exista” (Machado 1989, pp. 808–817)², laolaltă cu cinci esești și șase filozofi fictivi.

¹) Caietele personale cuprind însemnările și compozițiile inedite, din 1912, Madrid–Baeza, și din perioada 1919–1924, Segovia–Madrid. Numele de *Complementarele* le-a fost dat de poetul Luis Rosales și de Enrique Casamayor, primii care au avut acces la aceste caiete după moartea lui Machado. Cu toate acestea, denumirea de *Complementare* fusese folosită, de fapt, de Machado ca să indice anumite secțiuni din caiete care relateau niște texte onirice, intitulate „Fragmente de coșmar”. Ulterior, *Complementarele* va fi și titlul unui volum apocrif de poezie atribuit de Machado lui Abel Martín (Valverde, 1975, pp. 84–85).

²) În ediția lui Oreste Macrí a operelor complete ale lui Machado (1989) sunt menționați următorii poeți apocrifi: Jorge Menéndez, Víctor Acunroni, José María Torres, Manuel Cifuentes Fandanguillo, Antonio Machado, Abraham Macabeo de la Torre, Lope Robledo, Tiburcio Rodrigálvarez, Pedro Carranza, Abel Infanzón, Andrés Santallana, José Mantecón del Palacio, Froilán Meneses, Adrián Macizo, Manuel Espejo, José Luis Fuentes și Pedro de Zúñiga. În caietele personale, intitulate *Los complementarios* [*Complementarele*], apocrifele se extind la alți cinci esești din secolul al XIX-lea – Mateo de Andrade, Pedro Illán de Vinuesa, Cosme de la Fuente (Mireno), Adelardo Vallés y Bustillo (El Abencerraje, José Gilabert y Monforte) – și la șase filozofi „care ar fi putut exista, cu șase metafizici diferite” (A. Machado 1989, p. 1274) – Ignacio

Câțiva ani mai târziu prind contur cele mai cunoscute heteronime ale sale: maestrul Abel Martín și discipolul său, Juan de Mairena, ambii poeți și filozofi. După cum notează biograful Ian Gibson, Mairena va orienta creația lui Machado într-o direcție complet nouă (2023, p. 431). Proza lui Mairena își va face apariția mai întâi într-o rubrică săptămânală în presa vremii, semnată de Machado și intitulată fie „Însemnări și amintiri ale lui Juan de Mairena“, fie „Miscelaneu apocrif“, sau „Juan de Mairena le vorbește elevilor săi“. Timp de un an, din noiembrie 1934 până în 1935, rubrica va apărea pe pagina a treia a cotidianului *Diario de Madrid*. Din 1935 până în iunie 1936 se va muta pe prima pagină a unui alt cotidian, *El Sol*. Înainte de încheierea acestei serii de apariții, Machado hotărăște să adune textele „agile, pline de umor și profunzime“ (Valverde 1971, p. 9) într-o carte, care va apărea în 1936 sub titlul *Juan de Mairena. Maxime, vorbe de duh, însemnări și amintiri ale unui profesor apocrif*. Capitolele cărții vor respecta ordinea cronologică a apariției în presă. O excepție sunt ultimele două capitole, inversate. Capitolul L fusese publicat în ediția din 24.05.1936, iar penultimul, XLIX, în cea din 28.06.1936. În timpul Războiului Civil, din ianuarie 1937 până în 1939, Machado continuă să publice articole sub semnătura lui Mairena în revistele *Hora de España* și *La Vanguardia*. Aceste texte au fost la rândul lor publicate, dar postum, în volume separate sau în ediția operelor complete.

Personajul apocrif, în accepția lui Machado, are multe puncte în comun cu ideea de pseudonim – nume fals care ascunde

Santaren, Homobono Laegre, José Callejo y Nandin, Eugenio March, Miguel Zurumburo, Antonio Espinosa y Mon. Lor li se alătură cele mai cunoscute nume apocrife – Abel Martín și Juan de Mairena –, dintre care Mairena este el însuși creator al altui poet apocrif, Jorge Meneses. În total, Macrí numără în jur de treizeci și patru de nume apocrife (1989, p. 77). Crearea de personalități false variază de la simpla menționare a numelui și a prenumelui până la imaginarea unei biobibliografii extinse.

adevărata identitate a autorului –, dar și cu cea de heteronim – personalitate inventată, construită în jurul unor date biobibliografice inexistente în registre publice sau în oricare altă formă documentabilă din viața reală, și căruia scriitorul îi atribuie o parte a creației sale. Cel mai cunoscut caz dintre cele care se aseamănă cu experiența creatoare a lui Machado este cel al scriitorului portughez Fernando Pessoa și al heteronimelor sale. Machado însă nu dispare complet în spatele măștilor apocrifelor sale. Textele atribuite lui Martín sau Mairena poartă încă semnătura poetului sevillan. După cum vom vedea, conceptul de personalitate apocrifă va depăși limitele celor doi termeni menționați mai sus, primind nuanțe suplimentare.

În general, cea mai frecventă utilizare a cuvântului „apocrif” este legată de ideea unui text a cărui autenticitate este pusă la îndoială în ceea ce privește originea și paternitatea. Apocrifele textuale făceau inițial aluzie la texte de natură religioasă, etichetate ca obscure, secrete sau ascunse. Ca artificiu literar, apocrifele pot îndeplini mai multe funcții. Din punct de vedere retoric, textul apocrif este considerat un instrument literar, cu multiple efecte persuasive, în special acela de a crea impresia de verosimilitudine și obiectivitate. Apocriful este un text care face aluzie la un text real, autentic, dar inexistent. În cuvintele lui Gérard Genette, este un text care ascunde un altul în plan secund, asemenea unui palimpsest (1982, p. 451). Ca orice obiect falsificat, apocriful exprimă o tensiune, o nevoie virtuală ce se realizează prin intermediul minciunii, și care oferă imaginației cititorului posibilitatea de a crea un text ce își poate determina propria realitate (Anghelescu 2016, p. 97).

În ceea ce privește tradiția literară spaniolă, jocul apocrifelor, al manuscriselor pierdute, pe care se sprijină tema confruntării dintre adevăr și minciună, dintre istorie și ficțiune, cunoaște o elaborare complexă și extinsă în romanul *Don Quijote de la Mancha*, al lui Miguel de Cervantes, unde avem de-a face cu o întregă rețea de autori, editori, voci narrative, texte

pierdute și găsite. După cum vom vedea, modelul cervantin va fi transferat și în opera lui Machado.

Inventarea personajelor apocrife, a personalităților alternative, se realizează printr-o îmbinare de elemente fictive și reale ce întregeste construcția personajelor și a episoadelor închipuie. Într-o anumită măsură, crearea personalităților apocrife ar putea fi înțeleasă ca o formă de autoficționalizare, un mod de a ascunde și, în același timp, de a dezvălui aspecte vitale care țin de identitatea autorului empiric. Critica lui Machado a explicat apariția apocrifelor ca rezultat al unei duble crize personale: o criză spirituală, dar și o criză a cuvântului (Cerezo Galán 1994, p. 187). Mai mult decât o reflectare directă a sine-lui, a ceea ce este în dimensiunea sa cea mai profundă, apocrifele lui Machado apar ca posibilitate, complementaritate și antagonism. După cum citim în versurile din volumul *Nuevas canciones (1917–1930)* [*Cântece noi*]: „Caută-ți complementarul / care te însoțește mereu / și e, de obicei, opusul tău“ (CLXI, strofa XV, 1979, p. 358).

Aurora Alborno (1968) a tratat pe larg chestiunea inspirației cervantine și unamuniene în construirea personajelor apocrife ale lui Machado. Măștile autorului, luând diverse forme, au fost o strategie pe care Machado a folosit-o încă de la începutul carierei sale de poet, când a semnat sub trei pseudonime – Cabellera, Tablante de Ricamonte (împreună cu fratele său, Manuel) și César Lucanor (Alborno 1968, p. 298) –, înainte ca „eurile“ sale intelectuale să ia naștere în anii '20. Critica a considerat că falsificarea identității și însușirea unei personalități independente și separate de cea a autorului real i-ar fi oferit libertatea de opinie și o perspectivă plină de ironie și scepticism pentru a dezbate probleme legate de filozofie, estetică literară, religie și politică.

Juan de Mairena, pedagog și filozof de cafea

Primul lucru pe care îl remarcă cititorul este acela că însemnările lui Juan de Mairena sunt constatări zilnice ale schimbărilor culturale, politice și ideologice, publicate în presa vremii, ca niște instantanee ale prezentului. Fără a fi modificate, păstrându-și fragmentarismul formal și discontinuitatea raționamentului, au fost reunite ca atare în volumul de față.

Existența și gândirea lui Juan de Mairena sunt o oglindire a celei a maestrului său, Abel Martín, pe care îl citează adesea, mai ales atunci când Mairena se află la catedră și li se adresează elevilor săi, făcând din înaintașul său un model de reflecție, ingeniozitate, spirit critic și uneori sarcasm. Despre Abel Martín aflăm cele mai multe lucruri din prezentarea care i se face în *Canționierul apocrif*, unde Machado inventează nu numai un personaj, ci și un întreg univers istoric și biografic. Poet și filozof, Martín s-a născut la Sevilla în 1840 și a murit la Madrid în 1898. A lăsat o importantă operă filozofică (*Cele cinci forme de obiectivitate, De la unul la altul, Despre eterogenitatea esențială a ființei*) și o colecție de poezii, publicate în 1884, cu titlul *Complementarele* (CLXVII (Abel Martín), 1989, p. 670). Influențat de filozofia lui Leibniz, Martín este preocupat de diferența dintre mișcarea spațială și mutabilitatea nespațială, adevărată și intimă, aceea a conștiinței active, eterogene în esența ei, asemenea sinelui. Individ profund erotic și afemeiat, Martín construiește în eseul său *De la unul la altul* „teoria iubirii ca autorevelație a eterogenității esențiale a substanței unice“ (1989, p. 676), a setei metafizice de celălalt (p. 679). Poezia sa de dragoste cântă absența iubitei, singurătatea și pierderea, întocmai ca Machado, iar vocea sa se va confunda pe deplin cu cea a lui Machado atunci când va deplânge despărțirea de Guiomar¹.

¹) Pseudonim literar pentru poeta și autoarea de piese de teatru Pilar de Valderrama (1889–1979), care îl cunoaște pe Machado la Segovia în

Din ceea ce am numit universul personal al lui Abel Martín face parte Juan de Mairena, discipolul și purtătorul de cuvânt al celui dintâi. Datele identității sale apocrife sunt incluse tot în *Canțonierul apocrif*. Poet, filozof, retorician și inventator al unei mașini de compus versuri, s-a născut tot la Sevilla, în 1865, cu zece ani înaintea lui Antonio Machado, și a murit în 1909, în localitatea asturiană Casariego de Tapia. Este autorul *Vieții lui Abel Martín*, al unei *Arte poetice*, al unei culegeri de poeme, *Strofele mecanice*, și a unui tratat de metafizică, *Cele șapte reversuri* (CLXVIII, 1989, p. 695). Juan de Mairena este el însuși creatorul altor apocrife auctoriale și textuale. El îl inventează pe poetul Jorge Meneses,¹ adevăratul inventator al mașinii de compus versuri, care înregistrează „starea emotivă, sentimentală, a unui grup uman, asemenea unui termometru, pe care o transpune apoi într-o formă lirică adecvată” (CLXVIII, 1989, p. 711). Jocul în oglindă al apocrifelor se înmulțește la nesfârșit: este cazul revistei *El Faro de Rota*, în care Mairena publică câteva dintre versurile sale, la fel cum apocrife sunt și strofele și scurtele texte dramatice pe care tot el le compune. După cum îl va descrie Machado într-un interviu din 1938, „Juan de Mairena este un filozof amabil, puțin poet și sceptic, care tratează toate slăbiciunile omenești cu un zâmbet binevoitor de înțelegere și indulgență” (Machado 1989, p. 2280). Câteva comentarii biografice la adresa profesorului de retorică găsim strecurate și în cartea de față. În capitolul XVI, figura lui Mairena este plasată în contextul vremii sale, în relație cu două

1928 și care se va afla în centrul unei îndelungate corespondențe sentimentale până în 1936. Secțiunile CLXXIII și CLXXIV din *Canțonierul apocrif* îi sunt dedicate. ¹⁾ Dacă ne uităm la relevanța numelor apocrifelor, observăm că Abel Martín poartă inițialele lui Antonio Machado. Numele lui Jorge Meneses are inițialele creatorului său, Juan de Mairena, și este în același timp o combinație a numelor altor poeți apocrifi: „poartă prenumele primului și numele de familie al celui de-al treisprezecelea” (Machado 1989, p. 79).

CUPRINS

Prefață

Juan de Mairena și proza de idei a lui Antonio Machado 7

Tabel cronologic 21

Notă asupra traducerii 29

Juan de Mairena. Maxime, vorbe de duh,

însemnări și amintiri ale unui profesor apocrif 33

Bibliografie. 261